

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОЕКТУВАННЯ САМОЗМІН МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. У підлітковий період школярі виявляються незадоволенням собою, мають занижену (завищену) самооцінку, прагнення бути дорослим. У цьому віці важливо навчити дітей оптимістично дивитися у власне майбутнє, приймати себе, усвідомлювати власні здібності, можливості, перспективи розвитку, важливість інтелектуального зростання. Самовдосконалення як процес передбачає складну роботу над собою не лише безпосередньо з дій самовиховання, самоосвіти, а й детального планування, прогнозування особистісного розвитку. Основою успішної самозміни є правильна відповідь особистістю самою собі на запитання: «Яким(ою) бути саме мені? Як мені працювати над собою?», що забезпечується процесом самопроектування. Однак проектування самозмін вимагає особливого педагогічного впливу, спрямованого на заохочення, підбадьорення, допомоги учням у створенні програм самовиховання і самоосвіти, вирішенні міжособових конфліктів у класному колективі, що може забезпечуватися засобами педагогічної підтримки.

Аналіз актуальних досліджень. Розробкою питань педагогічної підтримки та її видів займалися О. Газман і А. Андреєва, Т. Анохіна, М. Битянова, Н. Касицина, А. Коваленко, Ю. Коломійченко, Н. Крилова, Н. Михайлова, К. Олександрова, Г. Сорока, С. Юсфін. Коло питань пов'язане з проблемою самовдосконалення особистості та його етапі вивчали О. Колісник, М. Костенко, В. Маралов, Ю. Орлов, Г. Селевко, В. Андреев, О. Кочетов, О. Ковальов, Л. Рувинський, В. Лозовий. Дослідженню особливостей проектувальної діяльності особистості приділяли увагу М. Буланова-Топоркова, Л. Гур'є, І. Єрмаков, І. Ісаєв, В. Киричук, Л. Коростильова, С. Стах, І. Шендрик.

Мета статті – схарактеризувати засоби педагогічної підтримки щодо забезпечення проектування учнями молодшого підліткового віку позитивних самозмін.

Виклад основного матеріалу. Постійний процес самозмін є невід'ємною характеристикою розвитку особистості. Особистісне вдосконалення з'являється як результат зовнішнього впливу з боку педагогів, середовища, родини, так і самостійної роботи особистості, тобто самовдосконалення (з основними складовими: *самопізнанням, самопроектуванням* і подальшим *самовихованням із самоосвітою*). Самовдосконалення (або позитивну самозміну) розглядаємо як процес і результат постійних дій людини щодо досягнення досконалого взірця, запланованої мети власного розвитку.

Початком позитивної самозміни особистості є самопізнання, під час якого формується самооцінка, усвідомлюється потреба у вдосконаленні, з'являються мотиви самозміни. Спираючись на усвідомлену потребу, суб'єкт визначає мету, розробляє програму самовиховання й самоосвіти, тобто здійснює самопроектування наступних дій.

Розглядаємо самопроектування або проектування власного вдосконалення як процес, що складається з планування, прогнозування позитивних самозмін у власному особистісному розвитку. Центром самопроектування є складання програми самовиховання й самоосвіти. Педагогічний супровід проектування самовдосконалення учнів забезпечується засобами педагогічної підтримки, головні засади якої спираються на потребу підлітків у рівноправному спілкуванні, співробітництві з дорослими. Зростаючий потяг до самостійності сприяє укріпленню позиції дорослої людини, слугує становленню індивідуальних інтересів, виявленню здібностей, стимулює самопізнання і самовиховання, створює умови для оволодіння учнями необхідними знаннями і вміннями планування самовдосконалення. Науковою основою педагогічної підтримки є гуманістичні погляди, які О. Газман заключає в такі «гуманістичні максимуми»: дитина не засіб навчання, а «самоцінне, природне, соціально й біологічно складне, динамічне явище, що самостійно

розвивається, володіє власною логікою розвитку, яку неможна ігнорувати або змінити, а можна лише прийняти такою, якою вона є»; самореалізація педагога відбувається у творчій самореалізації дитини; приймати дитину такою, якою вона є; не порівнювати дітей, а порівнювати лише результати діяльності; визнавати право кожного на помилку; довіряючи не перевіряти; захищаючи дитину вчити її захищатись [4, с. 13].

Згідно з визначеннями словників, слово «підтримка» має такий синонімічний ряд: сприяння, допомога, поміч, порятунок, підмога, опора, шефство. Отже, слово «підтримка» і близькі до нього за значенням поняття вказують на процес зміцнення, додання впевненості, міцності, стійкості положенню; підбадьорювання, виявлення симпатії, позбавлення від небезпеки; участі, що приносить полегшення.

У педагогічну практику термін «педагогічна підтримка» було введено науковцем О. Газманом, який характеризує його як «процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей, шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають дитині зберегти людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, обраному стилі життя» [4, с. 180].

Педагогічну підтримку в процесі проектування самозмін (або самопроектування) розуміємо як педагогічну допомогу підліткам у визначенні цілей, перспективного планування самовдосконалення, способів його здійснення з метою розкриття здібностей, інтересів особистості, прийнявши за основу пріоритетність самостійності й активності підлітків, розвиток індивідуальності кожного. *Метою* підтримки вважаємо усунення перешкод, що заважають успішності в розвитку і позитивній самозміні молодшого підлітка; досягнення дитиною бажаних результатів власної життєдіяльності; оптимізація процесів пізнання, стимулювання школярів до самовиховання і самоосвіти [5; 7].

З позицій педагогічної підтримки, педагог виступає в ролі рівноправного партнера, помічника, реабілітатора, фасилітатора, довірливої особи, радника, слухача, що задає питання, співпереживає, бере активну участь у житті дитини, уособлює джерело досвіду.

У логіці педагогічної підтримки, головним завданням педагога є навчити дитину переводити проблеми в освітні ситуації, тобто, за О. Газманом - свободоздатності, рисами якої учений визначає свободу вибору, вміння адекватно діяти в ситуації вибору, здатність бачити можливі варіанти вирішення проблеми й наслідки для себе та оточуючих, а також приймати відповідальності за них [4].

Спираючись на визначення педагогічної підтримки, наведені в працях учених (О. Газмана, К. Андрєєвої, Т. Анохіної, С. Коломійченко, Г. Сороки), визначаємо як головні такі її риси: а) спрямованість на певну *проблему*, що заважає розвитку і діяльності учня, б) *співробітництво* з дитиною; в) *опору на позитивне* в дитині, її нахилів, потреб, переваг, *реальні можливості* й здібності; г) пріоритетність *самостійності дитини*; г) активність дитини – опора педагогічної підтримки; д) щире *бажання педагога допомогти* дитині, розуміння вчителем проблем підлітків і шляхів їх вирішення.

Аналіз праць учених [1; 4; 5; 7], дозволив виокремити як основні види педагогічної підтримки щодо проектування самовдосконалення – *допомогу, сприяння, емпатійне спілкування, супровід, консультування, взаємодію, захист*.

Отже, схарактеризуємо процес педагогічної підтримки на різних етапах самопроектування. Під час проведення експериментального дослідження для самопроектування підлітків використовувалось складання популярного для цього віку «Щоденнику друзів», який містив відповіді на запитання, що сприяли осмисленню власних уподобань, інтересів, здібностей, особистісних якостей. Запитання висувались як учителем («Які книги ти можеш порадити до читання іншим?», «Ким мрієш стати в майбутньому?», «Чи є люди на яких ти намагаєшся рівнятись?»), так і учнями самостійно («Який твій улюблений урок?», «Яка твоя улюблена страва?», «Який твій улюблений вид спорту?»). Три розділи були з питаннями, які потребували відповідей як особисто учня (про характер, здібності, найкращі якості учня), так і його друзів (про улюблені книги, журнали, телепередачі, особистісні якості, що найбільше подобаються в інших,

особистісні рекорди та досягнення).

Перший розділ «*У світі (ім'я дитини)*» був присвячений самоосмисленню і сприяв зверненню учнів до самопізнання. Заповнення граф розділу передбачало визначення особливостей зорової та слухової пам'яті, уваги, уяви, характерологічних особливостей, здібностей, схильностей до певних видів професій; спонукало особистість до аналізу як внутрішніх якостей, так і особливостей зовнішності, зачіски, визначення кольорів та стилю одягу, що найбільш личать. Окремий підрозділ був присвячений *визначенню планів на майбутнє* (про професію, яка приваблює, життєвий афоризм–кредо), *усвідомленню власних уподобань* (улюблений фільм, передачу, героя, книгу, журнали, шкільні предмети, особистісні якості, що цінує в інших, собі і яких бракує).

Другий розділ «Щоденнику» під назвою «*Мої Друзі*» містив питання для отримання відповідей друзів з метою розширення знань про однолітків, акумулювання їхнього досвіду самоосвіти, роботи над собою. Окрім інформативних запитань про улюблений колір, ігри, музику, тварину, розділ містив пізнавальну інформацію для власника щоденника. Наприклад, про улюблений пізнавальний фільм, про найбільш загадкову, на погляд друга, країну, де він мріє подорожувати, про секрети підготовки домашнього завдання, образ героя, на якого він прагне рівнятись, позитивні якості, які він бачить у власнику книги, журнали фільми, сайти, які може порадити до читання і перегляду.

Третій розділ «*Мої секрети та поради*» містив рекомендації власника «Щоденника» іншим щодо відвідування виставок, музеїв, театрів; фільмів, сайтів, книг для перегляду і читання; придбання розвиваючих ігор для тренування пам'яті, винахідливості, розвитку творчого мислення, уяви; розкриття власних методів виховання волі, долання негативних звичок і небажаних якостей, секрети-поради щодо успішного навчання; складання власних планів на майбутнє щодо розвитку здібностей, схильностей, інтелектуального вдосконалення.

Заповнення граф щоденника опосередковано сприяло зверненню особистості до самоспостереження, самовідчуття (відчуття власного тіла, зовнішності), самосприйняття (аналізу власної поведінки на основі порівняння з поведінкою інших людей), самоаналізу і самоосмисленню, послугувало розвитку мислення, мовлення, виявленню інтересів як власника щоденника, так і його товаришів. Створення «Щоденника друзів» стало опорою реалізації в цікавій для молодших підлітків формі трьох етапів самопроектувальної діяльності.

Метою першого етапу самопроектування, який визначаємо як *моделювальний*, було створення в мріях моделі «досконалого Я». Опорою слугували результати самопізнання, самоусвідомлення (на основі аналізу вихідних даних індивіда, фізіологічних, характерологічних, психологічних особливостей).

Під час реалізації завдань даного етапу найбільш розповсюдженими були такі труднощі: а) необізнаність учнів про власні здібності, психологічні особливості, б) відсутність умінь самоаналізу, в) нестача знань про джерела пізнання, г) складності у визначенні власних уподобань, г) невпевненість, пасивність, зневіра у власних можливостях. Визначені проблеми перешкождали початку успішного проектування учнями самозмін. Для їх подолання найбільш ефективними виявилися види педагогічної підтримки *допомоги* і *сприяння*, що спрямовані на заохочення учнів до діяльності, озброєння необхідними знаннями.

На початку роботи з учнями для встановлення довірливої, ефективної взаємодії «учень-педагог» експериментатори звернулись до педагогічної підтримки у вигляді *допомоги*. У процесі дослідження експериментатори радили учням літературу, пізнавальні фільми для самостійного опрацювання і перегляду про життя відомих людей, які досягли успіху, допомагали здійснювати самоаналіз (пропонували окремі тестування для виявлення особливостей пам'яті, уваги, характеру, усвідомлення власної унікальності, здібностей, схильностей до різних видів професій), використовували вправи на зняття психологічної напруги, заохочення до колективної співпраці з однолітками (вправи

«Візитна картка», «Знайди собі пару», «Пантоміма» [2]). Додатково для підтримки активності, впевненості, наполегливості, терпіння, старань учнів учитель заохочував їх словами: «У тебе обов'язково вийде. Поглянь, усе не так погано. Давай поміркуємо разом. Дивись, це не складно, цю проблему можна ще вирішити таким чином...». Педагогічна «допомога» сприяла створенню умов психологічного комфорту, підвищенню активності школярів, зверненню підлітків до самоаналізу і самопізнання.

Підкріпленням педагогічної допомоги було «сприяння», що означає позитивний вплив, створення умов для здійснення певної діяльності. Педагогічна підтримка у формі сприяння забезпечувалась підбадьоренням, співпереживанням, формуванням в учнів установки на успіх, що підкріплювалось словами вчителя: «Повір у себе. Ти молодець, продовжуй у цьому ж темпі. Як цікаво ти придумав! Мені дуже сподобалась твоя ідея».

Результатом першого етапу самопроектування стало досягнення учнями методів самопізнання, розширення знань учнів про себе, власні можливості й здібності, встановлення дружніх відносин між учнем і педагогом, покращення психологічної атмосфери в класному колективі, підвищення ініціативності, потягу до самостійності.

Наступний етап самопроектування – *організаційний*, що передбачав розробку плану самовиховання і самоосвіти. Для реалізації мети етапу експериментатори пропонували учням на основі аналізу перших двох розділів «Щоденнику друзів», заповнити третій розділ - «Мої секрети та поради» щодо пріоритетних завдань самоосвіти, розробки особистісних прийомів розвитку волі, розумового зростання, складання списку цікавих і корисних джерел пізнання (спираючись на досвід і думки друзів), визначення наявних перешкод процесу самозмін.

У процесі реалізації мети етапу учні стикалися з такими проблемами: а) невміння аналізувати досвід інших, б) невміння висувати цілі власного вдосконалення, в) невміння толерантно спілкуватись із однолітками, г) незнання методів роботи над собою, г) занижена або завищена самооцінка, д) нестача наполегливості, цілеспрямованості. Зважаючи на визначені перешкоди, педагогічна підтримка стимулювала зацікавленість у визначенні власних інтересів (на основі даних самоаналізу), розуміння підлітками значущості самовиховання для майбутнього; сприяла визначенню планів самозміни і можливостей їх досягнення, формуванню навичок співробітництва між учнями, культури колективного обговорення та прийняття рішень, активності, створенню ситуацій успіху, заохоченню самостійних звернень до інформаційних джерел.

Для підтримки діяльності учнів на цьому етапі найбільш дієвою виявились *емпатійне спілкування і супровід*, що сприяли створенню доброзичливої, дружньої, довірливої атмосфери, підвищенню активності й ініціативності, впевненості в успіху. Педагогічна підтримка емпатійного спілкування реалізовувалась через прояв зацікавленості, знаходження спільних інтересів із дитиною, прояв прихильності за допомогою невербальних жестів, міміки, сумісного пошуку шляхів подолання труднощів, створення ситуацій успіху [6]. Даний вид підтримки підкріплювався за допомогою слів учителя: «У мене теж була така проблема. Мені теж подобається малювати. Як у тебе гарно виходить. Давай розмірковувати разом».

Важливим, поряд із заохоченням школяра до активної самостійної діяльності, є його страхування від негативних дій або педагогічна підтримка у вигляді *супроводу*. За такої підтримки педагог займав позицію спостерігача, який уважно і зацікавлено слідкує за діями учня. «Супроводжувати» означає додавати що-небудь, доповнювати, поєднувати одну дію з іншою [3]. М. Битяновій належить таке визначення супроводу: «...це певна ідеологія роботи, ...це рух поруч з дитиною, іноді трохи попереду, якщо треба пояснювати можливі шляхи, полегшувати процес вибору, допомагати робити його свідомим, сприяти конструктивному вирішенню конфліктів, оволодінню цінними методами пізнання й спілкування. ...Дорослий уважно придивляється, прислуховується до дитини, її бажань, потреб, фіксує досягнення й труднощі, що виникли, допомагає порадою та власним прикладом орієнтуватись у житті, при цьому не намагається контролювати,

нав'язувати власні шляхи та орієнтири. Лише коли дитина просить про допомогу - допомагає повернутись на правильний шлях. Вибір робить сама дитина» [1, с. 14-20].

Здійснюючи педагогічний супровід проектування самозмін, педагог радив літературу для самостійного опрацювання, заохочував учнів до самостійного висунування ідей, пропозицій; стимулював появу запитань; ділився досвідом власного самовиховання і знаннями про методи розвитку волі (спираючись на досвід А. Хрипкової [8]); сприяв вирішенню конфліктів у колективі, спостерігав за діями учнів; фіксував досягнення і виявляв причину невдач. Підтримці гармонійної атмосфери в класному колективі, розвитку умінь приймати інших людей такими, які вони є, навичок співпраці, порозумінню між учнями, сприяли психологічні ігри («Прогулянки з компасом», «Дзеркало», «Симфонічний оркестр», «Фігури» [2]). Позицію педагога у супроводі розкривають такі слова: «Так краще не дій, але вирішувати тобі. Якщо тобі цікаво, то я б зробив таким-то чином. Зазвичай це призводить до таких-то наслідків. У тебе здібності до цього. У тебе неодмінно все вийде».

Педагогічна підтримка самопроектування на цьому етапі сприяла розвитку товариських відносин, розширенню знань і світогляду підлітків, продуктивному спілкуванню однолітків, становленню «Я концепції», розвитку умінь планування власної пізнавальної діяльності, підвищенню самооцінки, уміння критично ставитись до себе.

Наступний етап самопроектування, який визначаємо як *оперативний*, пов'язаний із виокремленням першочергових заходів для реалізації поставлених цілей самовиховання і самоосвіти. З метою підтримки самостійності, висунування пропозицій, ідей щодо організації подальшої пізнавальної діяльності, розвитку відповідальності, виявлення інтересу, реалізації цілей самовиховання і самоосвіти, експериментатори на цьому етапі застосовували прийом складання «Пізнавального меню». Це передбачало вибір учнями для проведення пунктів «меню», які їх найбільш цікавили. Кожен бланк «меню» містив як пропозиції пізнавальні заходи, ігри, мастер-класи, проведення психологічних тестувань із метою самопізнання, так і незаповнені графи, що передбачали висунування пропозицій самими підлітками.

Серед наявних проблем підлітків, на подолання яких була скерована педагогічна підтримка на цьому етапі визначаємо: невміння домовлятися із однолітками, розгубленість у широкому виборі пізнавальних заходів, відсутність організаційних умінь, відсування на «другий план» більш слабких учнів сильними. Педагогічна підтримка забезпечувалась під час індивідуальної роботи, що сприяло вирішенню проблем конкретної особистості, її планів, спираючись на наявні можливості. У відповідь на зростання самостійності учня у процесі прийняття рішень поступово зменшувалась активність педагога і він займав позицію консультанта. Учитель здійснював *консультації* у відповідь на запити учнів шляхом надання порад, аналізу і пропозицій щодо подолання труднощів. Вищий рівень учнівської самостійності дії учня і дії педагога характеризується *взаємодією*, що передбачає спільну активність стосовно вирішення труднощів, поєднання досвіду вчителя з досвідом учня [5; 6]. Підтримка вчителя була спрямована на усвідомлення учнями власних дій, помилок у конкретній самостійній пізнавальній діяльності учнів.

Особливе значення для забезпечення колективної роботи мало просування, підтримка «невпевнених», відособлених підлітків, які були в кожному з досліджуваних класних колективів і потерпали від неприйняття, осміювання однолітками. Для допомоги таким підліткам експериментатори застосовували педагогічну підтримку в формі «захисту» [5], що покликана відвести дитину від ворожої позиції однолітків, зневіри інших у її можливості, упередженого ставлення до неї. Підтримка захисту передбачала підбадьорювання, оборонну позицію педагога, що послугувала захистом від образ однолітків, небажання працювати разом, озброєння дитини навичками роздумів над проблемою і допомогою в поєднанні внутрішнього «хочу» з реальним «можу» [5].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Результатами педагогічної

підтримки проектування самозмін стали: створення позитивного психологічного середовища, укріплення самооцінки і впевненості підлітків у собі, психологічна стійкість під час поразок, додаткова мотивація пізнання, психологічний і характерологічний розвиток особистості, швидкі темпи самозміни, підвищення самостійності і пізнавальної активності.

Пріоритетними для подальших досліджень є питання розробки засобів педагогічної підтримки для забезпечення успішного самовдосконалення підлітків у позаурочній пізнавальній діяльності.

Література:

1. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе / М. Битянова. – М. : Совершенство, 1998. – 298с.
2. Борисенко Т.В. Руханки / Т. Борисенко, О. Маринушкіна. – Харьков, 2007. – 24с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уряд. Т.В.Ковальова. — Харків : Фоліо, 2005. — 767 с.
4. Газман О.С. Неклассическое воспитание : От авторитарной педагогики к педагогике свободы / Олег Газман. – М. : МИРОС, 2002. – 296с.
5. Касицина Н. Педагогика поддержки : учебно-методическое пособие / Н. Касицина, Н. Михайлова, С. Юсфин. – М. : МИРОС, 2001. – 208 с.
6. Коломійченко С.Ю. Сутність фасилітуючої педагогічної взаємодії / С.Ю. Коломійченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Вип. 34. – Запоріжжя : вид. ЗДПУ, 2007. – С.18-26. – (Серія «Педагогіка і психологія»).
7. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології : навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ПО / Г.І.Сорока. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2002. – 128с.
8. Хрипкова. А.Г. Мир детства : Подросток ; под ред. А.Г.Хрипковой ; отв.ред. Г.Н. Филонов. – [2-е изд., доп.]. – М. : Педагогика, 1989.

У даній статті схарактеризовано засоби педагогічної підтримки щодо забезпечення успішності процесу самопроектування учнями молодшого підліткового віку.

Ключові слова: педагогічна підтримка, самопроектування, самовдосконалення, молодші підлітки.

В данной статье охарактеризованы методы педагогической поддержки для обеспечения процесса самопроектирования учениками младшего подросткового возраста.

Ключевые слова: педагогическая поддержка, самопроектирование, самосовершенствование, младшие подростки.

This article presents methods of pedagogical support to ensure success of self-projection activity of adolescents.

Keywords: pedagogical support, self-projection, self-perfection, adolescents.